

Rekonesans. Nordycka powieść historyczna w XXI wieku,
red. Maria Sibińska, *Studia Północnoeuropejskie*, tom VIII,
Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2022, 132 ss.

Wydana w bieżącym roku przez Instytut Skandynawistyki i Fennistyki Uniwersytetu Gdańskiego antologia współczesnej powieści historycznej *Rekonesans. Nordycka powieść historyczna*, jako VIII tom serii „Studiów Północnoeuropejskich” pod redakcją prof. Marii Sibińskiej, zawiera osiem artykułów opisujących ten gatunek na wybranych przykładach współczesnej literatury krajów nordyckich. Ich autorami są badacze literatury nordyckiej z uniwersytetów budapesztańskiego, gdańskiego, poznańskiego i warszawskiego, a przedmiotem ich naukowego opisu i analizy jest literatura opublikowana po roku 2000. Opisywane wydarzenia w przedmiotowych powieściach mieszczą się pomiędzy XVIII w. a końcem II wojny światowej.

Antologię otwiera wstęp Marii Sibińskiej pt. *Zdarzenia się dzieją, fakty są ustanawiane przez opis językowy*, będący cytatem z pracy amerykańskiego historyka Haydena White’a, w którym autorka opisuje fenomen i charakterystyczne cechy powieści historycznej jako „portalu do minionych epok”, jej gatunkową polifoniczność oraz pochodzenie w epoce Oświecenia, uobecnioną w prozie Waltera Scotta. Rozważając ten temat, autorka przywołuje myśli i postulaty takich badaczy, jak: filozof György Lukács, literaturoznawca Borys Reizow czy poeta i prozaik Aleksandr Bestużew, a następnie Henryka Rzewuskiego jako polskiego prekursora tradycji walterscottowskiej, którą później w naszej kulturze rozwinął i umocnił Henryk Sienkiewicz. Autorka nadmienia, że w krajach nordyckich ten nowy gatunek literacki szybko znalazł swoich zwolenników i kreatywnych naśladowców, podobnie jak wśród przedstawicieli literatury europejskiej i obu Ameryk. Odnośnie do literatury krajów północnych tego okresu przywołane są nazwiska takich autorów, jak nobliści Selma Lagerlöf, Johannes Vilhelm Jensen, Halldór Kiljan Laxness czy Mike Valtari. W drugiej części wstępu autorka nakreśla cechy charakterystyczne najnowszego powieściopisarstwa historycznego. Autorka podaje najważniejsze tematy i zjawiska, będące przedmiotem analizowanych powieści. Artykuł wstępny Sibińskiej został napisany bardzo profesjonalnie i rzeczowo, zawiera obszerną bibliografię i jest dobrym wprowadzeniem do kolejnych ośmiu opracowań.

Pierwszy artykuł Gábora Attila Csúra (Uniwersytet w Budapeszcie) pt. *Ec(h) o of the Past – Post-2000 Historical Novels and the Postmodern Model in Scandinavia* podejmuje temat odrodzenia się ok. 2000 r. klasycznej europejskiej powieści historycznej, sięgającej początków XIX w. Podobnie jak większość badaczy, węgierski autor uważa, że pierwszą powieścią historyczną postmodernistyczną w literaturze europejskiej jest *Imię roży* Umberto Eco (1980). W kolejnej części artykułu badacz opisuje i analizuje wpływ postmodernistycznych dzieł na literaturę Skandynawii ostatnich dwóch dekad XX w. Dalej autor skupia swoje rozważania

na postmodernistycznych powieściach historycznych powstałych już w naszym wieku. Należą do nich takie dzieła, jak *Profeterne i Evighedsfjorden* (2012; *Prorocy znad Fiordu Wieczności*, 2016) i *Rød mand/sort mand* (Czerwony mężczyzna/czarny mężczyzna) (2018) Kim Leine – obie traktujące o czasach kolonialnych królestwa Danii w XVIII w. Omówieniu tej pierwszej powieści, nagrodzonej przez Radę Nordycką, której akcja toczy się na Grenlandii, autor poświęca największe miejsca. Spośród wielu skandynawskich powieści historycznych XXI w. autor wymienia jeszcze m.in. komiczną egzofikcję Malte Perssona *Edelcrantz förbindelser* (2008), będącą biografią Abrahama N. Edelcrantza, fińsko-szwedzkiego poety i wynalazcy z XVIII i XIX w.; powieść Per Olova Enquista *Lewi's Journey* (2004) o historii ruchu zielonoświątkowego na terenie Szwecji w XX w.; a także Anne Lise Marstrand-Jørgensen i jej fabularyzowaną hagiografię, dwutomową *Hildegardę* (2009–2010). Zdaniem wielu badaczy w tych ostatnich powieściach nastąpił powrót do klasycznej formy powieści historycznej, ale według autora tego opracowania ten temat powinien być jeszcze bardziej szczegółowo przebadany. Artykuł Csúra, z obszerną bibliografią, jest ważnym głosem w naukowych rozważaniach nad rozwojem i kondycją współczesnej skandynawskiej powieści historycznej, zwłaszcza dzieł powstałych wokół i po 2000 r.

Kolejny, drugi artykuł w tej antologii, autorstwa Sylwii I. Schab (UAM w Poznaniu), nosi tytuł *Ciało królowej. Konstrukcja postaci Małgorzaty I we współczesnych duńskich powieściach historycznych*. Celem artykułu jest analiza dwóch historycznych duńskich powieści o królowej Małgorzacie I (1352–1412). Powieści te to *Rigets frue. Margrete I* (2000) autorstwa Marii Helleberg oraz *Margrete I* (2020) autorstwa Lise Marstrand-Jørgensen. Artykuł jest podzielony na trzy części. W pierwszej z nich badaczka opisuje Małgorzatę I jako postać historyczną, ikoniczną w skandynawskiej historii. W kolejnej części artykułu autorka przedstawia Małgorzatę I jako postać literacką, pojawiającą się wcześniej, tj. od XVII w., jedynie w dziełach poetyckich. Stąd utwory Helleberg i Marstrand-Jørgensen są pierwszymi powieściami historycznymi o tej królowej w literaturze duńskiej. Podczas gdy pierwsza z nich, *Rigets frue. Margrete I*, spełnia walory tradycyjnej powieści historycznej, druga, *Margrete I*, jest również dramatem psychologicznym, w który zostały wplecione wątki fantastyczne i magiczne. Następną część opracowania autorka poświęca tematowi ciała królowej, a postać samej władczyni odczytuje z jej płci kulturowo-społecznej (gender). Artykuł Schab, zawierający obszerną bibliografię, jest interesującą analizą obu duńskich powieści. Niestety, żadna z nich nie została jeszcze przetłumaczona na język polski.

Trzeci artykuł z tej antologii, autorstwa Joanny Cymbrykiewicz (UAM w Poznaniu), jest zatytułowany *Biograficzne portrety. Rekonstrukcje postaci Hansa Christiana Andersena w powieściach Stiga Dalagera i Birgitte Berntsen*. Podobnie do poprzedniego opracowania, tutaj również są omawiane i porównywane ze sobą dwie współczesne powieści historyczne o charakterze biograficznym, tym razem dotyczące wielkiego duńskiego poety, literata i baśniopisarza. Pierwsza powieść Stiga Dalagera nosi tytuł *Rejse i blåt* (2004; *Podróż w błękicie*, 2007), a druga Birgitte

Berntsen, *Fremmed af verden. En biografisk roman om H.C. Andersen* (2004). Jak pisze autorka, celem obu powieści jest próba rekonstrukcji życia duńskiego pisarza, ale przyjmują one odmienne strategii i koncepcje. W pierwszej jej główny bohater i jego życie są fabularyzowane, a sam autor stara się ukazać jego uniwersalne ludzkie cechy, koncentrując się na dążeniu Andersena do osiągnięcia szczęścia. Autorka drugiej powieści jest bardziej powściągliwa w spekulacjach na temat psychiki pisarza, ale przedstawia go w szerszym kontekście historycznym. W obu powieściach występują więc dwie odmienne strategie w przedstawieniu historycznej postaci, pierwsza z nich jest zwana domestykacją, zaś druga egzotyacją. Artykuł jest podzielony na trzy części. W pierwszej z nich autorka zajmuje się zagadnieniem możliwości i ograniczania powieści biograficznej. Następnie porównuje powieść historyczną z biograficzną, wskazując na ich pokrewieństwa i różnice. W dalszej części tego opracowania autorka omawia i analizuje wspomniane powyżej dwie strategie, ukazujące dwóch różnych Andersenów. Artykuł Cymbrykiewicz ciekawie i przejrzyście pokazuje i analizuje dwa sposoby przedstawienia wielkiego baśniopisarza w tych powieściach biograficznych, które obok wielu innych jego biografii przybliżają nam na nowo jego postać, przypominając jednocześnie, jak wielki wpływ wywarła jego twórczość na światową literaturę.

Następny, czwarty artykuł antologii, autorstwa Agaty Lubowieckiej (UG), nosi tytuł *Podróżnicy polarni w tarapatach. Reprezentacje chorób i cielesnego rozkładu we współczesnych duńskich powieściach historycznych o Grenlandii jako kontrnarracja do wielkich opowieści kolonializmu*. Celem artykułu jest wykazanie zmian w powieściach historycznych o podróżnikach polarnych w Grenlandii, napisanych przez duńskich autorów na podstawie analizy porównawczej dwóch powieści: Kurta L. Frederiksena *Spor over isen* (2004) i Kima Leine *Profeterne i Evighedsfjorden* (2012; *Prorocy znad Fiordu Wieczności*, 2016). Obie powieści należą w literaturze duńskiej do gatunku związanego z literaturą o Grenlandii. W pierwszej części artykułu autorka porównuje ze sobą te dwie powieści, ukazując ich podobieństwa i różnice w zobrazowaniu Grenlandii. Akcja pierwszej powieści dzieje się na początku XX w. i opisuje ekspedycję na Grenlandię, w której bierze udział m.in. słynny duński etnograf i polarnik Knud Rasmussen. W powieści tej opisane są wszystkie trudy i udręki tej ekspedycji, konflikty pomiędzy jej uczestnikami oraz choroby, które ich dopadają. Powieść ta nie odniosła wielkiego sukcesu czytelniczego. W przeciwieństwie do niej, powieść *Prorocy* Leine zdobyła wielkie uznanie wśród czytelników i krytyków, o czym świadczą liczne nagrody, jakie jej przyznano. W powieści ukazana została XVIII-wieczna Dania, Grenlandia i Norwegia. W kolejnych częściach tego opracowania autorka analizuje powieść historyczną w duńskim dyskursie o Grenlandii. W powieści *Prorocy*, której głównym protagonistą jest fikcyjny misjonarz Morten Falck, wydarzenia historyczne są tylko tłem dla ukazania historii jego życia. Udając się na Grenlandię, kieruje się on szczytnymi, oświeceniowymi i chrześcijańskimi ideami, by po wielu latach doznać ogromnego rozczarowania, goryczy porażki swojej misji, doświadczając destrukcyjnej słabości (alkoholizm).

Artykuł Lubowieckiej, z bardzo obszerną bibliografią, przez porównanie obu duńskich powieści historycznych ukazuje m.in., jak we współczesnej literaturze duńskiej podważane są mity o kolonialnej przeszłości Danii oraz przedstawiani są bohaterzy polarnicy z całym brutalnym realizmem północnych podbojów. Dlatego tym bardziej zachęca on zainteresowanych czytelników do sięgnięcia po lekturę tych powieści.

Piąty artykuł tej antologii jest autorstwa Hanny Dymel-Trzebiatowskiej (UG) i nosi tytuł *W labiryncie narracji. „Rozkaz” Leeny Lander a powieść postmodernistyczna*. Powieść fińskiej autorki dotyczy wojny domowej w Finlandii w 1918 r., toczonej się pomiędzy zwolennikami ideologii prawicowej i lewicowej (komunistycznej), wygranej przez „białych”. Wojna przyniosła wiele śmierci i tragedii, dzieląc fińskie społeczeństwo i będąc tematem tabu przez wiele dziesięcioleci. Temat ten odżył w ostatnich dwóch dekadach, stając się przedmiotem wielu książek historycznych, nowel i esejów. Powieść *Käskey* (2003, *Rozkaz* 2006) Leeny Lander jest jedną z nich i opowiada historię tej wojny z punktu widzenia autorki. W artykule autorka bada tę powieść z perspektywy koncepcji metafikcji historiograficznej Lindy Hutcheon, ze szczególnym uwzględnieniem jej literackiej i historycznej intertekstualności. Ponadto omawia ona różne formalne i semantyczne aspekty jego struktury, odwołując się do teorii Briana McHale’a o ponowoczesnej fikcji. Na wstępie tego opracowania autorka przywołuje jubileusz stulecia odzyskania przez Finlandię niepodległości, celebrowany w 2017 r., wokół którego powstało szczególnie wiele publikacji. W dalszej części artykułu autorka naświetla złożone losy głównej bohaterki Miiny Malin, walczącej po stronie „czerwonych”, która zostaje pojmana i osadzona w obozie jenieckim, mając w międzyczasie niedwuznaczną relację z jednym z żołnierzy. Następnie zostaje ona skazana na śmierć, ale w ostatnim momencie żołnierz mający wykonać wyrok daruje jej wolność. Akcja utworu dzieje się w 1918 r., a on sam jest „mocno zakorzeniony w dyskursie historycznym przy silnym zachowaniu fikcyjności”. W podsumowaniu artykułu Dymel-Trzebiatowska zaznacza, że ponieważ powieść ta nie przekracza granicy fantastyki, może być wciąż traktowana jako powieść historyczna, reprezentująca dyskurs krytyczno-rozliczeniowy. Artykuł ten, przybliżając polskiemu czytelnikowi mało u nas znaną tematykę związaną z wojną domową w Finlandii w 1918 r., jest ważnym wkładem w popularyzację fińskiej postmodernistycznej powieści historycznej. Książka *Rozkaz*, reklamowana w Finlandii jako „dreszczowiec psychologiczny”, a wydana w Polsce w 2006 r., jest tego najlepszym przykładem.

Kolejny, szósty artykuł antologii, nosi tytuł *Warszawa jako czasoprzestrzeń w ujęciu imagologicznym – analiza fragmentów powieści „Pyhä peto” Samiego Hilvo*, a jej autorką jest Ewelina Bator (UW). Jest to jedyny utwór literacki w tej antologii związany z Polską, dlatego powinien on zwrócić szczególną uwagę polskiego badacza literatury lub czytelnika. Celem tego artykułu jest zbadanie czasoprzestrzeni literackiego obrazu Warszawy w powieści Samiego Hilvo *Pyhä peto* (Święta bestia) i skonfrontowanie go ze stereotypowym obrazem polskiej stolicy. Zawarty jest

w niej opis Warszawy. W pierwszej części akcja dzieje w trakcie II wojny światowej i tuż przed jej wybuchem. W drugiej części akcja powieści przenosi się do Nowego Jorku czasów powojennych i drugiej połowy XX w. W następnej części tego opracowania autorka podejmuje zagadnienie literackiego obrazu Warszawy. Podane tam zostają cztery obrazy Warszawy przedwojennej: heroiczna, wielkomiejska, jako ostoja polskości i żydowska. Następnie autorka podejmuje się tematu czasoprzestrzeni w powieści *Pyhä peto*. We wstępie tej części artykułu dowiadujemy się, że fiński pisarz Sami Hilvo przeniósł się w roku 2011 do Warszawy, gdzie spędził kilka lat swojego życia, czego efektem jest ta powieść. W podsumowaniu Bator zaznacza, że Warszawa ukazana na kartach powieści fińskiego pisarza nie jest Warszawą stereotypowo wielkomiejską i jest tam obrazowana przede wszystkim czasoprzestrzeń małego miasteczka. W powieści przeprowadzona została również rewizja stereotypu zrywów wyzwoleniczych Polski i jej stolicy. Próżno tam szukać romantycznego heroizmu i cierpienia za ojczyznę. Warszawa została przedstawiona jako mozaika kultur i „strefa kontaktu”. Artykuł Bator, z obszerną bibliografią, jest wyjątkowy ze względu na omówienie i analizę czasoprzestrzennego obrazu Warszawy występujący w fińskiej powieści oraz metodę badawczą. Powieść ta nie ukazała się jeszcze w Polsce.

Siódmy artykuł antologii jest autorstwa Jørgena Veislanda (UG) i nosi tytuł *The Humane Impulse: The Dismantling of Totalitarianism in Kirsten Thorup's Novel „Indtil vanvid, indtil døden”*. Autor opisuje i analizuje powieść Kirsten Thorup (pol. *Do szaleństwa, do śmierci*) wydaną w 2020 r. Jej akcja zaczyna się jesienią 1942 r. w Niemczech, a głównym protagonistą jest Dunka Harriet Betram, której mąż walczący w niemieckim lotnictwie zginął w walce. Dociera ona do Monachium na zaproszenie Gudrun, innej Dunki, żony nazisty. Tam Harriet obserwuje i doświadcza rozkładu zdemoralizowanego totalitarnego systemu nazistowskiego. Czuje się całkowicie wyobcowana w tym świecie, broni się przed nim, często uciekając w świat swojej wyobraźni, który stał się dla niej schronieniem. Analiza treści powieści zostaje tutaj wsparta ideami amerykańskiego poety Wallaca Stevensa, zawartymi w eseju „The Noble Rider and the Sound of Words” (1942), w którym bada on relację pomiędzy rzeczywistością a wyobraźnią. W pierwszej części artykułu autor przedstawia Thorup (ur. 1942) jako czołową duńską poetkę, pisarkę i autorkę sztuk dla teatru telewizji, nakreślając najważniejsze cechy jej pisarstwa. Następnie Veisland analizuje funkcjonowanie Harriet wobec presji rzeczywistości schyłkowego i rozpadającego się systemu totalitarnego Niemiec. Potem rozwija on głębiej jego idee w duchu imaginizmu, zestawiając je z psychiką głównej protagonistki tej powieści. Przytacza on również cytat ze słynnego poematu T.S. Eliota *Ziemia jałowa*, zestawiając go metaforycznie z ziemią jałową, po której porusza się Harriet. W kolejnych zdaniach tego artykułu przytoczone są rozważania dotyczące doświadczenia beczasowości i strumienia świadomości, istotnych dla modernistycznej poezji, opisanych przez Ezra Pounda, T.S. Eliota i Williama Jamesa. Autor opisuje moralny upadek nazistowskich Niemiec oraz przedstawia niektóre powody

prowadzące do rozpadu tego totalitarnego systemu. Artykuł Vielanda profesjonalnie analizuje warstwę narracyjną tej powieści i psychicznych doświadczeń jej głównej protagonistki – na tle rozpadu niemieckiego systemu totalitarnego. Powieść Thorup *Indtil vanvid, indtil døden* nie została jeszcze przetłumaczona na język polski.

Ostatni, ósmy artykuł tej antologii, pt. *Tłumacz wobec historycznej „trylogii w budowie. „Siostrzane dzwony” Larsa Myttinga*”, jest autorstwa Karoliny Drozdowskiej. Wiąże się on z procesem wydawania trylogii powieściowych na rynku norweskim. W pierwszej części artykułu badaczka opisuje sposób, w jaki Lars Mytting ogłosił w czerwcu 2018 r. fakt ukończenia pierwszej części trylogii *Siostrzane dzwony* i jej rychłe wydanie. Następnie dowiadujemy się, że druga część trylogii *Tkanina z Hekne* została wydana w Norwegii jesienią 2020 r., natomiast proces jej przekładu (przez autorkę tego artykułu) na język polski wciąż trwał w trakcie pisania tego artykułu (książka ta została wydana w Polsce w 2022 r.). Dlatego rozważania obecne w tym artykule obejmują przede wszystkim pierwszą część tej trylogii. W kolejnej jego części opisuje ona fabułę trylogii, osnutej wokół ludowej legendy z regionu Gudbrandsdalen, spisanej w XIX w. Zdaniem pisarza legenda ta powstała po to, by wyjaśnić, dlaczego dzwony kościoła słupowego w Ringebu dzwonią tak głośno. Jak pisze dalej autorka, powieść *Siostrzane dzwony* łączy w sobie dwa gatunki literackie: realistyczną narrację i fantastykę historyczną. Następnie opisuje ona specyfikę norweskiego rynku wydawniczego. Dowiadujemy się więc, że w przypadku trylogii Myttinga, jeszcze przed wydaniem pierwszej części, zagraniczni wydawcy stanęli przed koniecznością zakupu praw do wszystkich trzech części. Tutaj tłumaczka tej trylogii podkreśla, że taka sytuacja jest mało komfortowa dla czytelników i samego wydawnictwa, ale jest bardzo korzystna dla tłumacza. Swoją rolę autorka podsumowuje ogólną refleksją dotyczącą przypadku trylogii Myttinga. W kontekście całej opisywanej tu tematyki i jej złożoności artykuł Drozdowskiej jest bardzo ważny z tego względu, że został napisany z pozycji osoby, która jest tłumaczem literatury norweskiej, zaangażowanym, w tym przypadku, w tłumaczenie całej tu omawianej trylogii. Teraz możemy tylko życzyć temu norweskemu pisarzowi jak najszybszego ukończenia i wydania trzeciej jej części, przetłumaczenia na język polski, a następnie jednoczesnego wydania całości tego cyklu powieściowego w Polsce.

Paweł Szkołut

WSE w Krakowie

<https://orcid.org/0000-0002-5359-2279>